

AZ ŐRSÉGI TÁJVÉDELMI KÖRZET ÚSZÓLÁPJAI

BALOGH MÁRTON

PALUSTER Bt. 1214-Budapest, Völgy u. 21, II/6.

Abstract

**Balogh M. (2002): Floating bogs in the Őrség Landscape Protected Area.
- Kanitzia 10: 203-210.**

The author presents the floating bogs in the area of Őrség and Vendvidék regions of West-Transdanubia. Long time it was known from this region only the floating bogs near the locality Orfalu (Lake Fekete, discovered by Zsohár, 1941) and near the locality Szőce (Szőce valley, discovered by Pócs et al., 1958). According with the author's last decade and recent investigations, it was discovered and studied for the Őrség National Park the following new floating bogs: the Kis-stream valley (near Apátistvánfalva), Lake Ördög (Szentgotthárd-Farkasfa), Lake Vadkacsás (Viszák) and the Lake Sás (Farkasfa). The work treating the successional problems of these floating bogs showing a new way of floating mat formation by the swampy habitats.

Keywords: floating bog, highmoor, floating bog succession, Őrség, West-Transdanubia

Az úszólápok különleges geomorfológiai alakzatok. A litorális régió részei, tőzegtalajú, vízen úszó nádasok, gyékényállományok, magassásrétek, stb., vagy úszó tőzegmohaszőnyegek. Bármelyik típus erdősülhet is, bokorerdővel vagy szálerdővel. Az úszólápot ingólápnak vagy ingoválynak is nevezzük, leszakadt, szabadon mozgó részeit pedig úszó szigetnek, járólápnak, vándorlápnak.

1. Fekete-tó

Az Őrség első, sokáig egyetlen tudományosan ismert úszólápjá volt az orfalui (egyes irodalmi adatok szerint farkasfai, vagy szalafői) Fekete-tó (ZSOHÁR 1941). A Fekete-tó lápjá napjainkra már rég teljesen benőtte a tavat. A tó vize „nyomtalanul eltűnt”, sőt, a láp tőzegmohaszőnyege több méterre kinőtt a tóból meghódítva a tóparti fenyőerdő keskeny sávját. A leggyakoribb lápalkotó növény általában a *Molinia arundinacea*. 1989-től jelentősen kiterjedtek a *Carex echinata* gyepjei is. 1989. október végén (és 2000-ben) virágzott a *Drosera rotundifolia* és az *Eriophorum angustifolium*

(a többszáz as állományból néhány tő). Az úszóláp *Pinus sylvestris*-szel, *Betula pendula*-val, *B. pubescens*-szel (és a két faj hibridjével, BODONCZI ex verb.), *Salix cinerea*-val, *S. aurita*-val és *Frangula alnus*-szal erdősül. A tőzegmohás úszóláp igen savanyú, benne mindenütt 5 alatti pH-t mértünk. A Fekete-tó úszólápját többen valószínűleg azért nem tartják dagadólápnak, mert hiányzik róla többek között az *Eriophorum vaginatum* és a *Vaccinium oxycoccos*. Ám jól fejlett zsombék-semlyék komplexe van és a túl magas, száraz zsombék-csúcsokat már a *Polytrichum*-párnák zárják le, rajtuk fák, cserjék. Én ezt a lápot dagadólápnak tartom, PÓCS TAMÁS mindig is annak tartotta (BALOGH 2001). Néhol – rendezetlen eloszlásban – 50-60 cm magas, több méter széles *aapal*-szerű halmokat találunk. Ez egy igen különös jelenség, hiszen az *aapal* elszórt, magas, de viszonylag lapos *Sphagnum*-halmok a messze északra jellemzők. Kialakulásának fontos feltétele lehet nemcsak az Őrség-Vendvidék hűvös, párás, csapadékos klímája, de az erdővel szorosan körülölelt, *Sphagnum*-os úszóláppal teljesen benőtt Fekete-tó sajátos mezoklimatere is! (*Aapa*-láp: „...a mélyebb infraaquatikus részekből kiemelkednek a *Sphagnum*-szigetek, arktikus-alpin láptípus,...” SOÓ 1945).

A Fekete-tó úszólápjának hazánkra új gombafajai: *Omphalina fusconigra*, *Entoloma rugosum* és a *Galerina tibüicystis*. (Utóbbi előfordult még az Ördög-tavon, és a Kab-hegyen, az öcsi Nagy-tóban).

2. Szőce-patak völgye

A Szőce-patak völgye *Carex echinata*-s tőzegmohás úszólápjait PÓCS et al. (1958) fedezték fel. Ezek a lápok mára leültek, vagy megváltoztak. Több *Sphagnum*-os, átmeneti lápi társulás él ma is itt, de a meglevő úszólápokon (magassásosok, fűzlápok) nincs *Sphagnum*.

Fenti úszólápok természetes környezetben, de eldugott helyeken találhatók, messze az országutaktól. Az 1989-es és későbbi kutatóútjainkon felfedezett úszólápokot mind az országutakról is látható területeken fedeztük fel.

3. Apátistvánfalva, Kis-patak völgyének úszólápjai

Ez egy igen fiatal és igen különleges úszóláp. Ott keletkezett, ahol a Kis-patak völgyét elzárja az apátistvánfalvi országút töltése. Ránézésre még ma is csak egy közönséges, illetve égerrel erdősült zsombékos. De már nem minden zsombék igazi! A tőzegoszloppal rendelkező, mederfenékre támaszkodó valódi zsombékok között vannak lebegő álzsombékok is. A zsombékok és álzsombékok pedig a vízszint alatt egy tenyérnyire össze vannak nőve egy tenyérnyi vastagságú úszóláppal. Ezt egy bottal átszűrve megállapíthattuk, hogy alatta még 50-60 cm mély víz van. Úgy vettük észre e zsombékos „úszólápságát”, hogy véletlenül a zsombékok közé lépve nem sülyedtünk el rögtön, hanem a tenyérnyi víz (pH: 5,6) alatt levő tőzegréteg finoman felfogta súlyunkat, miközben a szomszéd zsombékok a lábszárunkra zárultak. E zsombékos szinte teljesen csupasz, csak pár zsombékon találtunk mohákat; köztük

egy *Sphagnum recurvum* párnát. (A tőzegmohapárnát azóta sem sikerült újra megtalálni). E láp hazánkra új kalapos gombája: *Cortinarius cf. alneus*.

4. Az Ördög-tó úszólápja

Ez a láptó egy dombtetőn alakult ki, a Szentgotthárd-Farkasfa-i útelágazásnál. A közepén nyílt víz van (1989. novemberében már csak híg iszap, 1990-ben pedig kiszáradt. A sok éves nagy aszály az Örséget is sújtotta: 1989-95. között gyakran találtuk hófehérre, törékenyre kiszáradva az úszólápok tőzegmohaszőnyegét is. A nyílt vizet (vagy sarat) zsombékos veszi körül. A zsombékokat sások, *Scirpus silvaticus* és *Juncus inflexus* alkotják. A zsombékos gyűrűt tőzegmohaszőnyeg borítja, sőt van ahol a tőzegmohaszőnyeget elborították a szőrmoha-párnák.

A zsombékokat mindenütt borító tőzegmohaszőnyeg alatt már vastag tőzegréteg alakult ki – a zsombékos (csapadékos években láthatóan) félig-meddig már úszóláppá alakult. Az itt előforduló tőzegmohafajok: *Sphagnum palustre*, *Sph. nemoreum*, *Sph. recurvum*, *Sph. magellanicum*, *Sph. subsecundum* és *Sph. fimbriatum*. A láp széle foltokban erdősül *Salix aurita*-val, *Salix cinerea*-val, és néhol *Alnus glutinosa*-val. A láp mellett a parton öreg lucfenyők állnak, amelyeken – mint a Fekete-tó partján – itt is egy-két méternyire túlnőtt a láp tőzegmohaszőnyege, magányos kis tőzegmohapárnákat néha egész messzire is találhatunk. (Nemrég kivágták a peremi öreg luc-sort, de a 2000-es aszályos nyár egyelőre nem károsította a tőből kinőtt *Sphagnum*-szőnyeget).

A lágban sok páfrány él főleg *Dryopteris carthusiana* és *Thelypteris palustris*, a láp szegélyében és mellette, az országút menti árokban pedig *Athyrium filix-femina*. Ugyanitt sok *Calluna vulgaris* is. (Utóbbi két növény ritka a magyar útmenti gyomvegetációban...). A tó vizének pH-ja 1989-ben 5,1; a tőzegmoha-párnáké 3,8 - 4,1 között volt. (Az utóbbi években a *Thelypteris palustris*-t már nem találtuk).

E láp hazánkra új nagygombája: *Dermocybe cf. bataillei*.

5. Vadkacsás-tó úszólápja

Ez a láptó Viszák határában, az Ivánc és Őriszentpéter közötti országút mellett található. BOROS (1964) már felfedezte a tó tőzegmohás lágját. Mi 1989 nyarán találtunk rá, de akkor – magas vízállásnál – nem leltük a megközelítés lehetőségét. Csak annyit állapíthattunk meg róla, hogy nagy zsombékos van benne, amelynek legalább egyes, partról jól látható része tőzegmohásak és a lápszéli rekettyésekből gyűjthettünk tőzegmohákat. 1989 októberében, alacsonyabb vízállásnál ért bennünket az igazi meglepetés, amikor a tavat meg tudtuk közelíteni és a zsombékosokat be tudtuk járni. Megállapítottuk, hogy az egész hatalmas zsombékost – zsombékokat és semlyékeket – szinte teljesen tőzegmohaszőnyeg borítja. Ebben a zsombékosban találtunk egy néhány négyzetméternyi, mélyebb és síkabb tőzegmohával borított területet, ami már egészen úszóláppá alakult. A tó középső, legmélyebb, nemrég tán nyíltvizű részén vízben álló nádas van. Köröskörül a tőzegmohás zsombékos szélén

nagyrészt a *Salix aurita*, kisebbrészt a *Salix cinerea* bokorerdő-foltjai a part mentén néhány *Alnus glutinosa*. A tőzegmohás zsombékos nagyrészt erdeifenyő magoncokkal kezd erdősülni, de található benne jónéhány tölgy-magonc és elvétve lucfenyő-magonc is. Ezen a lápon sok a *Dryopteris carthusiana* és kevesebb a *Thelypteris palustris*. Az itt talált tőzegmohafajok: *Sphagnum fimbriatum*, *Sph. subsecundum*, *Sph. palustre* és a *Sph. nemoreum*. Újabban ez a láp is nagy változásokon ment keresztül. Néhány négyzetméternyi úszólápjára ránőtt a fűzláp, a déli rész tőzegmohás zsombékosára az utóbbi egy-két évben legnagyobb mértékben ránőtt a nádas, ezeket feltétlenül le kellene vágni az értékes tőzegmohás lápok védelmében. A *Thelypteris palustris*-t az utóbbi években itt sem találtuk.

E láptó hazánkra új gombafaja: *Rickenella cf. mellea*. A tóban és a lápban 4,1 - 5,7 közötti pH-kat mérünk.

6. Farkasfa, Sásos-tó

A Farkasfa alatti völgy lápmencedéje – a Sásos-tó – jelentős részét egy zsombékos teszi ki. (Folytatásában egy feltöltés: a helybéli labdarúgó-pálya). Ez a zsombékos az országúttól távolodva egyre tocsogósabb, majd egyre mélyebb vízü. Szinte az egész zsombékos – mind a zsombékokon, mind a semlyékekben – tőzegmohás. A lápmencedének a faluval szemben levő oldalán, az országúttól távolabbi vége felé található egy párszáz négyzetméternyi úszóláp, amelyet teljesen tőzegmohaszőnyeg borít. Az úszóláp fiatal, igen vékony, süppedékeny; még alacsony vízállásnál is hevesen táncol a lépteink alatt. Az úszólápon megtalálható a *Salix aurita* pár négyzetméternyi mini bokorállománya, vagy három fiatal *Pinus sylvestris*, és jó néhány fenyőmagonc. Az utóbbi években az úszóláp part felőli részén megjelent egy *Salix cinerea*-folt is. Itt találtuk az igen ritka *Peziza lividula* nevű csészegombát (2000. XI. 11; leg: ZÖLD-BALOGH ÁGNES, det: Dr. BRATEK ZOLTÁN), Európában ez a 3. az elmúlt évszázadban egyetlen előfordulása. Az egyik kis fenyő tövében nőtt néhány tehéntinóru (*Suillus bovinus*).

A lápot borító tőzegmohafaj a *Sphagnum recurvum*. A láptóban mért pH-értékek: 4,1 - 5,9.

Őriszentpéter, Bárkás-tó

Mesterséges tó, közvetlenül az országút mellett. Vízén néhány mini-úszóláp található, kidőlt sás-zsombékok, rajtuk *Typha angustifolia*, *Lycopus europaeus* és *Carex appropinquata*. Érdekesebb a tó fölötti zsombékos, részint, mert innen származnak az úszóláppá avanzsált „holt” zsombékok, részint mert ennek a közepe táján egy néhány zsombékot és néhány semlyéket *Sphagnum recurvum* borít. A tó pH-ja: 5,9; az ide – a zsombékoson át – folyó erecske pH-ja: 5,65, egy tőzegmohás semlyék pH-ja: 4,2.

Néhány gondolat az őrségi úszólápok szukcessziójáról

Az őrségi láptavak vizsgálata során az úszóláp-keletkezés egy addig nem ismert formájával találkozunk: a zsombékosból való úszóláp-keletkezéssel. Nem véletlen a nemrég felfedezett úszólápos láptavak tárgyalási sorrendje. A szukcesszió első fázisa (3.) az apátistvánfalvi (Balázsfalva előtti) égeres zsombékos. Itt szinte a szemünk előtt ment végbe a folyamat, melynek során zsombéknyakból zsombéknyakba nőttek át a rizómák, rajtuk a szemünk láttára tözegesedett a lehullott avar. A folytatás jelzéseként egy zsombékon már megjelent egy *Sphagnum*-párna.

A szukcesszió következő lépése (4.) a Ördög-tavon figyelhető meg: a zsombékokat és semlyékeket vastag tözegmohaszőnyeg borítja. Miután a tóban hol sok a víz, hol szinte nincs, időnként be is lehet látni a „nyílt víz” felől a zsombék-oszlopok közé. Ettől az időnkénti alapos átszellőztetéstől, úgy gondolom, gyorsan el fognak korhadni a zsombék-oszlopok és az egész zsombékos úszóláppá fog alakulni (de meg kellene oldani a tó mesterséges vízellátását). A folyamatok, persze, más irányt is vehetnek. Az elmúlt néhány aszályos év után nemcsak néhány zsombék korhadt ki az úszóláp alól, hanem az úszóláp tó felőli szegélye is alaposan megfogyatkozott, nagy része elkorhadt. Még néhány további aszályos nyár – megfelelő vízutánpótlás nélkül – létében veszélyezteti ezt az alakulófélben levő úszólápot.

A következő stádiumot a Vadkacsás-tó (5.) jelenti. Itt már a hatalmas zsombékosban megjelent egy pár négyzetméternyi igazi, viszonylag sík felületű, tözeg-oszlopokra nem támaszkodó úszóláp, amelynek eredetére már nem is gondolhatnánk, ha nem venné körül a hatalmas zsombékos és nem ismernénk az előzményeket.

Végül a farkasfai Sásos-tó (6.) párszáz négyzetméternyi, sima, lazán ringó úszóláppja végképp olyan stádiumban van, hogy ha nem ismernénk az átalakulás minden lépését és nem tözegmohás zsombékos venné körül, nem is gondolhatnánk az eredetére. De így biztos tudásunk van, hiszen az 1990. évi nagy aszálykor az úszóláp a vízszinttel együtt jól lesüllyedt, ám szélei a mellette levő zsombékok nyakán szépen fennakadtak. (Zsombékosból másképp is keletkezhet úszóláp. Ha egy zsombékosból egy holt zsombék kidől és úszni kezd, testén megtelepedhetnek a lápi növények /lásd: Bárkás-tó/. Így kedvező esetben elindulhatnak az úszóláppá fejlődés útján... A Bárkás-tavat persze ettől még túlzás lenne láptónak nevezni, de szeretnénk volna bemutatni, hogy így módon is elkezdődhet az úszólápok kialakulása).

Az őrségi tözegmohás úszólápok (Fekete-tó, Sásos-tó, Vadkacsás-tó) növényzetének van egy figyelemre méltó szukcessziós jelensége: igen nagy az erdőifenyő jelentősége az erdő-szukcesszióban. Ezek a lápok időnként tele vannak a *Pinus sylvestris* magoncaival, sőt, itt-ott nem túl nagy termetű, fejlődésben visszamaradt, de több évtizedes fákat is találhatunk (Fekete-tó, Vadkacsás-tó).

Úgy láttuk, az erdőszülés – nemcsak a fenyők által – a Fekete-tavon már-már veszélyezteti az értékes átmeneti lápi vegetációt, így annak védelmében időnként jó lenne irtani, legalábbis ritkítani, a *Pinus*, *Betula* és *Salix*-csemetéket. Egy-két szép

szál fenyő, nyír, stb. mindenesetre hozzátartozik a Fekete-tó arculatához, sőt, legújabbban úgy tűnik, hogy ez éppen segítséget ad az *aapa*-lápok kialakulásához.

A Vadkacsás-tavon viszont, ahol a lápok fiatalsága miatt még nem alakult ki különösebben értékes átmeneti lápi növényzet, érdekes és érdemes lenne az erdőszukcesszióknak ezt az irányát szabadon engedni. Ugyanis ZÓLYOMI (1934) beszámolt a Hanság erdeifenyővel erdősült úszólápjairól, ám a Hanság úszóláp-világának elpusztítása után azt hittük, hogy ez a vegetációtípus végképp kiveszett hazánkban. A Sásos-tavon csak korlátozott számú fenyőt engedhetnénk nőni, mert igen fiatal, vékony, kis teherbírású az úszólápja. (Viszont ez a fiatal; különleges lápi növényeket még nem tartalmazó úszóláp akár igen alkalmas laboratóriuma lehetne telepítési kísérleteknek).

Másik érdekes szukcessziós – az erdő számára regressziós – jelenség az a már említett tény, hogy a Fekete-tó és az Ördög-tó *Sphagnum*-szőnyege néhol pár méterre is „kisétál” a partra lassan elhódítva a parti lucosok e sávját a láp számára. Alighogy felfedeztük ezeket a lápokot, és az úszóláp-szukcesszió egyik fontos módjának megismerésében betöltött rendkívüli szerepüket, máris aggódnunk kell értük.

A Sásos tó medréből a mellette folyó patak medrébe vágtak egy lecsapoló árkot. Ezt sürgősen meg kellene szüntetni, a lápmedencét fokozottan védett területként kezelni. Igen fontos lenne védelem alá vonni és erdősíteni a tó feletti, nemrég művelésbe vont domboldalt, mert a tápanyag-bemosódás és a talajerózió egyaránt veszélyezteti ezt a nemrég megismert tőzegmohás úszólápot.

Az Apátistvánfalva előtti úszóláppá alakuló zsombékos is veszélyben van: ugyancsak egy lecsapoló árkocska veszélyezteti a létét. (A múlt évben az Őrségi Nemzeti Park szakemberei javaslatunkra megkezdték a lecsapoló árkok feltöltését).

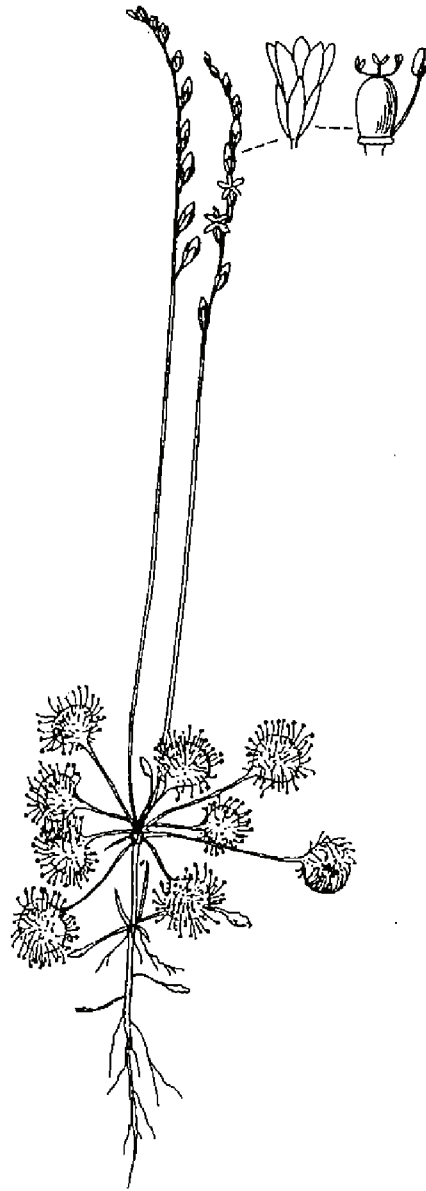
Összefoglalás

Szerző ismerteti az Őrség és Vendvidék úszólápjait. A közelmúltig e területen két úszóláp volt ismert, az orfalui (farkasfai, szalafői) Fekete-tó úszólápját ZSOHÁR (1941), a Szőce-patak völgyének úszólápjait PÓCS et al. (1958.) fedezte fel. Az Őrségi Nemzeti Park területének további úszólápjait az apátistvánfalvi Kis-patak völgyében, az Ördög-tavon, a Vadkacsás-tavon és a farkasfai Sás-tavon szerző fedezte fel. Ugyancsak szerző felismerése a zsombékosból történő úszóláp-képződés folyamata. E felismerés alapvető helyszínei az Őrségi és Vendvidéki úszólápok.

Köszönetnyilvánítás: A tőzegmohákat BAKALÁR SÁNDORNÉ, a gombákat ALBERT LÁSZLÓ határozták meg. Ezúton is kifejezzük köszönetünket érte.

IRODALOM

- BALOGH M. (2000): Az úszóláp-szukcesszió kérdései I. Kitaibelia 5 (1): 9-16.
- BALOGH M. (2001): Az úszóláp-szukcesszió kérdései II. Kitaibelia 6 (2): 291-297.
- BOROS Á. (1964): A tőzegmoha és a tőzegmohás lápok Magyarországon. – Vasi Szemle 18: 53-68.
- PÓCS T., DOMONKOS-NAGY I. PÓCS, GELENCSÉR, VIDA G. (1958): Vegetationsstudien im Örség (Ungarisches Ostalpenvorland). – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 124.
- SOÓ R. (1945): Növényföldrajz. – TTT Budapest, p. 207.
- ZÓLYOMI B. (1934): A Hanság növényközvetkezetei. – Folia Sabariensis 1. pp. 146-174.
- ZSÓHÁR GY. (1941): Örség növényföldrajzi vázlata. – Dunántúli Szemle VIII. 190-195., 277-282., 322-332., 393-399.

Drosera rotundifolia L., kereklevelű harmatfű